

İslami Bankaların Finansal ve Yapısal Göstergelerinin Ülkeler Bazında Karşılaştırmalı Analizi

Erhan Daştan¹

Özet

Bu çalışma, 2014–2023 döneminde Türkiye, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Pakistan, Ürdün, Kuveyt ve Malezya’da faaliyet gösteren İslami bankaların finansal ve yapısal göstergelerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Analizde kârlılık (ROA, ROE), sermaye yeterliliği (CAR), maliyet etkinliği (C/I), likidite (LAR), takipteki finansman (NNPF/C), döviz pozisyonu (NFEOP/C), sukuk portföyü (VSHV/C) gibi finansal ölçütler ile banka, şube, ATM ve çalışan sayısı gibi yapısal göstergeler dikkate alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre her ne kadar İslami bankaların ortak ilkelere dayalı bir çerçevede faaliyet gösterse de ülke bazında farklı performans ve risk profilleri sergilediğini ortaya koymaktadır. Çalışmada her ülkenin İslami bankalarının 2014-2023 yılları arasındaki finansal ve yapısal göstergeleri ayrı ayrı incelenmiş, daha sonra tüm yılların ortalamaları alınarak karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. 10 yıllık finansal göstergelerin ortalamaları incelendiğinde karlılık açısından Suudi Arabistan ve Pakistan öne çıkarken, Türkiye özellikle son yıllarda dikkat çekici bir artış göstermiştir. Buna karşılık, Kuveyt ve Malezya’da düşük kârlılık oranları göze çarpmaktadır. Sermaye yeterliliği bütün ülkelerde uluslararası standartların üzerinde seyretmiş, bu durum sektörün finansal sağlamlığını teyit etmiştir. Verimlilik bakımından Kuveyt ve Türkiye olumlu performans sergilerken, Endonezya yüksek maliyet yapısı nedeniyle zayıf kalmıştır. Risk yönetimi açısından Suudi Arabistan güçlü bir konumdayken, BAE ve Endonezya daha yüksek risk seviyelerine sahiptir. Sukuk yatırımlarının büyüklüğü, özellikle Pakistan, Türkiye ve Malezya’da bankacılık sektörünün sermaye piyasalarına entegrasyonunu göstermektedir. Yapısal göstergeler bakımından Türkiye ve Pakistan’da istihdam ve şube artışı dikkat çekerken, Endonezya ve BAE’de dijitalleşmeye bağlı olarak şube sayılarında azalma yaşanmıştır.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, erhan@artvin.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7498-8910

Genel olarak, İslami bankacılık yalnızca faizsiz finansal bir alternatif değil, aynı zamanda kapsayıcı büyüme, finansal istikrar ve sürdürülebilir kalkınma açısından da stratejik bir aktör haline gelmiştir. Çalışma, bu bankaların gelecekteki başarısının şeriatı uygun ürün çeşitliliğinin yanı sıra risk yönetimi, dijitalleşme ve finansal kapsayıcılık politikalarını güçlendirmelerine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

1. Giriş

İslami bankacılık, küresel finans sisteminde giderek artan bir önem kazanan alternatif bir bankacılık modelidir. Faiz yasağı, kâr-zarar ortaklığına dayalı işleyiş ve şeriat uyumlu ürün çeşitliliği gibi ilkeler üzerine inşa edilen bu sistem, yalnızca finansal bir tercih değil, aynı zamanda etik ve kültürel temellere dayalı bir kurumsal yapılanma niteliği taşımaktadır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurumsallaşan İslami bankacılık sektörü, günümüzde gerek Müslüman çoğunluklu ülkelerde gerekse Batı finans merkezlerinde ciddi bir varlık göstermektedir.

Bu çalışmada, 2014–2023 yılları arasında Türkiye, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Pakistan, Ürdün, Kuveyt ve Malezya’da faaliyet gösteren İslami bankaların finansal performansları ve yapısal göstergeleri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Analiz, yalnızca kârlılık, sermaye yeterliliği, likidite ve risk göstergeleri üzerinden değil; aynı zamanda şube, ATM ve çalışan sayısı gibi yapısal unsurları da dikkate alarak İslami bankaların sektörel derinliği ve finansal kapsayıcılıktaki rollerini ortaya koymaktadır.

Böyle bir karşılaştırma, İslami bankacılığın farklı coğrafyalardaki gelişim dinamiklerini anlamak açısından önemlidir. Zira her ülkenin regülasyon yapısı, makroekonomik koşulları, kültürel kodları ve finansal piyasalarının derinliği bankaların performansını doğrudan etkilemektedir. Çalışma, sekiz ülke özelinde yapılan analizler aracılığıyla, İslami bankaların güçlü ve zayıf yönlerini, ortak eğilimlerini ve ayrıştıkları noktaları belirlemeyi amaçlamaktadır. Böylelikle, İslami finansın küresel ölçekte sürdürülebilirliği ve gelecekteki büyüme potansiyeline ilişkin çıkarımlar yapılabilecektir.

2. Kavramsal Çerçeve

İslami bankacılığın kavramsal çerçevesi, tarihsel arka planı, temel ilkeleri ve performans ölçütleri üzerinden şekillenmektedir. Sömürgecilik sonrası dönemde ortaya çıkan faizsiz finans arayışları, 1960’lardan itibaren kurumsallaşarak küresel ölçekte yaygınlaşmıştır. Kâr-zarar ortaklığı, faiz yasağı ve şeriatı uygunluk esaslarıyla geleneksel bankacılıktan ayrılan bu sistem, aynı zamanda sosyal adalet ve etik ilkeleri de gözetmektedir.

İslami bankaların performansı finansal oranlarla (ROA, ROE, CAR, vb.) ölçülürken, yapısal göstergeler (banka, şube, ATM ve çalışan sayısı) sektörel gelişmişlik düzeyini yansıtmaktadır. Aşağıda bunların detayları sunulmuştur.

2.1. İslami Bankacılığın Tarihsel Arka Planı

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi, yalnızca küresel siyasi dengeleri değil aynı zamanda sömürgecilik düzenini de köklü biçimde değiştirmiştir. Yüzyıllar boyunca Batılı-Hristiyan yönetimler altında sömürge olarak kalan pek çok Müslüman ülke savaş sonrasında bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak bu yeni dönemde ortaya çıkan Soğuk Savaş koşulları, söz konusu ülkelerde siyasal ve ekonomik yapılanmayı krize sürüklemiştir. Bağımsızlıklarını yeni elde eden pek çok Müslüman ülke, başlangıçta milliyetçilik ile sosyalizmi harmanlayan karma politikalar benimsemiştir. Ne var ki, sosyalist deneyimlerin başarısızlığı ve Batı merkezli siyasal-ekonomik modellerin yetersizliği, bu ülkelerde dış kaynaklı ideolojilere karşı ilgiyi zayıflatmış, bunun yerine "İslamcılık" olarak adlandırılan ve İslam'ın özüne dönüşü savunan bir hareket ivme kazanmıştır (Van Schaik, 2001: 45). Bu yaklaşım, İslam dünyasının ancak İslami ilkelerin yeniden toplumsal ve kurumsal yaşamın merkezine yerleştirilmesiyle özgürlük ve refaha ulaşabileceği düşüncesini temel almıştır. Bu çerçevede, başta hukuk ve ekonomi olmak üzere toplumsal yaşamın pek çok alanında İslami olmayan uygulamaların tasfiye edilmesi yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır.

Ekonomik alanda ise ne Marksist planlamaya dayalı sosyalist model ne de kapitalist serbest piyasa sistemi İslam hukukunun şariat öngördüğü ilkelere uygun bulunmamıştır. Bu nedenle İslam dünyasında alternatif bir ekonomik sistem inşa etme arayışları gündeme gelmiştir. Bu çabaların ilk somut yansımaları, Batı'da uygulanmakta olan faize dayalı finans sistemine alternatif bankacılık uygulamalarının ortaya çıkışıyla gözlemlenmiştir. 1940'lı ve 1950'li yıllarda Malezya ve Pakistan'da küçük ölçekli faizsiz bankacılık girişimleri denenmiş, fakat bu alandaki en kayda değer gelişme 1963 yılında Mısır'da kurulan ilk başarılı İslami bankayla gerçekleşmiştir. Bunu takip eden süreçte, özellikle 1975'te kurulan İslam Kalkınma Bankası ile Dubai İslam Bankası, Kuveyt Finans Bankası ve Bahreyn İslam Bankası gibi öncü kurumlar, İslami bankacılığın kurumsallaşmasında belirleyici rol oynamıştır. Ayrıca ABD, İngiltere ve İsviçre gibi Batılı ülkelerde de İslami bankacılık uygulamaları hayata geçirilmiştir.

1995 yılına kadar dünya çapında kurulan İslami finansal kurumların sayısı 144'ü bulmuştu. Bunların 33'ü devlet bankası, 40'ı özel banka ve 71'i ise yatırım firmasıydı. Bu dönemlerde dünyanın önde gelen büyük bankaları

da Müslümanlara yönelik hizmetler sunmaya başlamışlardır. Örneğin 1996 yılında Citibank Bahreyn’de Citi İslami Yatırım Bankasını kurmuştur. Yine 1999 yılında Dow Jones İslami Piyasa Endeksi oluşturulmuş olup, bu endeks İslami yatırım fonlarının performansını göstermesi açısından bir benchmark görevi görmüştür (Rehman vd., 2021: 16).

Gelenen noktada Küresel İslami Finansal Hizmetler Endüstrisi (IFSI) varlıkları 2023 yılı itibarıyla 3,38 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır. İslami bankacılık, 2023 yılında küresel IFSI varlıklarının %70,21’ini oluşturmaktadır. Sukuk ve İslami fonlar tüm varlıkların %29,08’ini, İslami sigorta ise %0,71’i oluşturmaktadır. Bölgesel dağılım açısından, Körfez İşbirliği Konseyi bölgesi şu anda küresel İslami finans varlıklarının %52,50’sinden fazlasını elinde bulundurarak en büyük paya sahipken, onu %21,80 ile Doğu Asya ve Pasifik bölgesi izlemektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika (GCC hariç) %12,70, Avrupa ve Orta Asya %8,30, Güney Asya %3,10, Sahra Altı Afrika %0,70 ve diğerleri toplu olarak %0,90’lık paya sahiptir (IFSB Stability Report, 2024).

2.2. İslami Bankacılığın Temel İlkeleri

İslami bankacılık, İslam hukukunun amaçlarını (Makasidü’ş-Şeriat) esas alan ve İslami ekonomi ilkeleri tarafından yönlendirilen bir sistemdir (Jan vd., 2019: 704). Bu sistemi geleneksel bankacılıktan ayıran en temel ilkeler, kâr-zarar paylaşımına dayalı faaliyet yürütmesi ve faizi kesin biçimde yasaklamasıdır. Bununla birlikte İslami finans yalnızca bankacılıkla sınırlı olmayıp sukuk (İslami tahviller), İslami yatırım fonları ve takafül (İslami sigorta) gibi farklı araçları da kapsamaktadır.

İslami bankacılığı geleneksel bankacılıktan ayıran farklılıklar yalnızca işleyiş ilkeleriyle sınırlı değildir; misyon, amaç ve kurumsal yapı bakımından da belirgin farklılıklar söz konusudur. İslami bankacılıkta tüm faaliyetlerin merkezinde dinî ve ahlaki ilkeler yer almaktadır. Bu bağlamda bankalar, faizsiz ve kâr-zarar ortaklığına dayalı ürün ve hizmetler sunmakta; müşterilerin sabit ve önceden belirlenmiş bir getiri elde etmesi mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla kâr elde etme ihtimali kadar zarar etme ihtimali de mevcuttur. Kurumsal yapı açısından ise İslami bankaların bünyesinde faaliyetlerin şeriate uygunluğunu denetleyen Şeri Danışma Kurulları yer almaktadır.

İslami ekonominin temel çerçevesi, pozitif ekonomiden ziyade normatif bir karakter taşımaktadır. Bu sistemin dayandığı ilkeler arasında adalet, eşitlik ve dayanışma öne çıkmaktadır. Ekonomik faaliyetlerde dürüstlük ve hilesizlik esas alınmakta, sadaka ve zekât gibi sosyal adaleti pekiştiren ibadetler teşvik edilmektedir. Ayrıca yasaklanan malların ve faaliyetlerin

ticaretinden uzak durulması gerekmektedir. Örneğin domuz eti ticareti veya gayrimeşru yollarla kazanç sağlama faaliyetleri İslam ekonomisinde kabul edilmemektedir. Bunun yanı sıra servetin adil bir şekilde kullanılması ve herhangi bir emek veya risk üstlenilmeden elde edilen kazançların caiz olmaması da İslam ekonomisinin belirleyici ilkeleri arasında yer almaktadır (Van Schaik, 2001: 46).

2.3. İslami Bankaların Performans Ölçümü

Ortaya çıkışı görece yeni olan ve hızla küresel ölçekte yaygınlaşan İslami bankaların nitelikleri, gelişim süreçleri ve performansları belirli kriterler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Nitel göstergeler olarak bankaların hedefleri, amaçları ve stratejik faaliyetleri geçmiş dönem performans ölçümlerinden elde edilen sonuçlar dikkate alınarak yönetim organlarıncı belirlenmektedir. Nicel göstergeler açısından ise bankaların finansal durumlarının sağlamlığı, genel kabul görmüş performans ölçüm kriterleri kullanılarak değerlendirilmektedir (Nurindrasari vd., 2018).

Küresel ölçekte bankacılık performansının değerlendirilmesinde en yaygın ve geçerli parametreler arasında, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası tarafından da tavsiye edilen Sermaye Yeterliliği, Varlık Kalitesi, Yönetim, Karlılık, Likidite ve Piyasa Riskine Duyarlılık (CAMELS) kriterleri yer almaktadır (Keffala, 2020). Bununla birlikte, Ekonomik Katma Değer (EVA), Dengeli Karne (BSC) ve Veri Zarflama Analizi (DEA) gibi yöntemler de İslami bankaların performans ölçümünde yaygın biçimde kullanılan göstergeler arasında bulunmakta olup, söz konusu yöntemler geleneksel bankaların performans değerlendirmelerinde de uygulanmaktadır (Rosmanidar vd., 2021: 17).

Bu çalışmada, 8 ülkeye ait 2014–2023 dönemi verileri analiz edilerek, İslami bankaların finansal performansları ve yapısal gelişimleri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Aşağıda açıklamaları yer alan finansal performans ve yapısal gelişim göstergeleri bu çalışmada karşılaştırma kriterleri olarak yer almaktadır.

Aktif Karlılığı (ROA): ROA, bankaların toplam varlıklarını kâr elde etmede ne ölçüde etkin kullandığını ölçen temel performans göstergelerinden biridir (Athanasoglou vd., 2008: 216). İslami bankalar için bu oran, faizsiz finansman yöntemlerinden elde edilen gelirlerin etkinliğini de yansıtır (Hanif, 2014). Yüksek bir ROA, bankanın aktiflerini verimli yönettiğini ve sürdürülebilir kârlılık kapasitesine sahip olduğunu gösterir.

Öz sermaye Karlılığı (ROE): ROE, bankanın öz kaynaklarını kullanarak ne ölçüde kârlı faaliyet yürüttüğünü gösterir. Başka bir ifadeyle,

ortakların işletmeye koydukları yatırımların karşılığında elde ettikleri karlılığı yansıtır. Öz sermaye karlılığı ortaklar açısından yönetimin performansını değerlendirme oranı olarak kabul edilir.

Sermaye Yeterlilik Oranı (CAR): CAR bankaların karşılaştıkları riskleri değerlendirme, yönlendirme ve yönetme yeteneğini ve etkinliğini temsil eder. Bu, strateji ve politikaya uygun olarak ölçeklendirme, yönetim ve karar verme ile rekabet gücüne yönelik tutumlarını iyileştirmeyi amaçlar. Sermaye yeterliliği, finansal hizmetlerin fiyatlandırılmasına ve bankacılık faaliyetlerinden elde edilen kârın maksimize edilmesine yardımcı olur. Ayrıca, çeşitli riskleri azaltmak için gerekli olan politika ve prosedürlerin uygulanmasında rehber görevi görür (Alnajjar ve Othman, 2021: 117). Bankalar gerek sistematik gerekse de sistematik olmayan sebeplerden dolayı çıkabilecek krizlere karşı yeterli sermaye stoku oluşturmaları ve düzenleyici kurumların önerdiği minimum orandan daha fazlasına sahip olmalıdır.

Maliyet/Gelir Oranı (C/I): C/I oranı, operasyonel verimliliği ölçer. Düşük bir C/I oranı, bankanın giderlerini gelirlerine kıyasla etkin yönettiğini gösterir. Bankaların operasyonel giderlerinin (çoğunlukla personel giderleri) toplam gelirlerine oranını göstermektedir. Bu oran, bankacılık sektöründe maliyet yapısındaki farklılıkların analizinde temel bir performans ölçütü olarak kullanılmaktadır. Genel varsayım, giderlerin artmasının kârlılığı düşürdüğü yönünde olmakla birlikte, daha yüksek giderler aynı zamanda daha yüksek düzeyde bankacılık faaliyetleri ve buna bağlı olarak artan gelirlerle de ilişkili olabilmektedir. Bu nedenle verimliliğin ölçülmesinde mutlak gider düzeyinden ziyade gelir ile kıyaslanan göreceli maliyetlerin dikkate alınması önem arz etmektedir. Teorik olarak, etkin bankaların daha düşük maliyet yapısına sahip olması beklendiğinden, bu oranın banka performansı üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olacağı öngörülmektedir (Kosmidou, 2008: 149).

Likit Varlık Oranı (LAR): LAR, bankaların kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama kapasitesini ölçer. Konvansiyonel bankalarda faizli araçların yaygınlığına karşın, İslami bankaların faizsiz araçlarla sınırlı olması likidite yönetimini daha hassas hale getirmektedir. Yüksek bir LAR, bankanın ödeme gücünün güçlü olduğunu gösterir. Likidite oranı olarak da adlandırılan LAR bir bankada mevcut likit varlıkların toplam varlıklara oranını ölçer. Likit varlıklar bilançoda yer alan nakit ve nakit benzeri varlıklardır. Bankaların likit varlıklar ne kadar yüksekse kısa vadeli borçlarını ödeme gücü de o kadar yüksektir. Fakat likit varlıkların çok yüksek olması da istenmeyen bir durumdur. Çünkü bu varlıklar atıl durumda olup çok az veya hiç getirisi

olmamaktadır. Fazla likidite, bankaların fazla likiditelerini yatırılabilecekleri araçların yetersiz olduğunu da gösterir (Jalil ve Biswas, 2018: 45).

Net Takipteki Finansmanın Sermayeye Oranı (NNPF/C): NNPF/C oranı, bankaların sermayeleri ile karşılaştırıldığında sorunlu kredilerin (finansmanların) büyüklüğünü ortaya koyar. Oranın yüksek olması, sermaye üzerinde baskı oluşturur ve risk yönetimi kapasitesinin zayıflığına işaret eder (Louati & Boujelbene, 2015). Tahsili gecikmiş alacaklar da adlandırılan NPF, finansman riskinin bir göstergesidir ve banka kârlılığı üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. NPF, maliyet kontrolü üzerinde çok etkilidir ve bankanın kendisi tarafından uygulanacak finansman politikasını da etkiler. NPF değerleri yüksekse, NPF'ler olumsuz bir etki yaratabilir (Efendi vd., 2017: 120).

Net Döviz Pozisyonunun Sermayeye Oranı (NFEOP/C): Bu oran, döviz kurlarındaki dalgalanmalardan kaynaklanan risklerin bankaların sermayelerine etkisini ölçmektedir. İslami bankalar açısından döviz riski yönetimi, uluslararası sermaye akımları ve döviz bazlı finansmanların artmasıyla daha da önem kazanmıştır. NFEOP bir bankanın döviz varlıkları ile yükümlülükleri arasındaki farkı temsil eder. Bankanın döviz hareketlerine maruz kaldığı riski yansıtır.

Sukuk Portföyü Değerinin Sermayeye Oranı (VSHV/C): VSHV/C, sukuk portföyünün sermayeye oranını gösterir. Sukuk, çeşitli projeleri finanse etmek için hükümetler veya işletmeler tarafından ihraç edilen finansal menkul kıymetlerdir. Sukuk, nakit akışı ve risk açısından geleneksel tahvillere benzer özelliklere sahiptir (Le vd., 2022: 2). Bir banka veya finans kurumunun sermayesinin sukuk yatırımlarına ayrılan kısmını gösterir. Sukuk likit bir varlık olduğu için bankaların sermaye kullanımlarına ilişkin de bir gösterge niteliği taşır. Bu oranın çok yüksek olması bankanın sukuk getirilerine çok bağımlı olduğuna işaret edebilir. Ayrıca sukuk fiyatları dalgalandığında bankayı piyasa veya kredi riskine maruz bırakabilir.

İslami bankaların performanslarını ölçen ve yukarıda açıklamaları yapılan finansal oranların dışında bankaların yapısal durumlarını gösteren göstergelerde mevcuttur. Özellikle finansal kapsayıcılık ve istihdama katkısı yönünden bu göstergeler İslami bankacılığın ülke içerisindeki gelişmişlik düzeyini ifade etmektedir. Bu göstergelerden İslami banka sayısı ve bu bankaların şube sayıları sektördeki rekabet düzeyini ve finansal hizmetlerin çeşitliliğini yansıtır. Sayıların fazla olması finansal kapsayıcılığı artırabilir. Şube sayısı bankaların fiziksel erişim düzeyini ve müşteri tabanına ulaşma kapasitesini gösterir. Bir diğer yapısal gösterge olan ATM sayısı bankacılık hizmetlerinin dijitalleşme ve erişilebilirlik boyutunu ortaya koyar. Çalışmada

ele alınan diğer bir gösterge bankalarda çalışan elaman sayısıdır. Çalışan sayısı, bankaların operasyonel kapasitesini ve hizmet kalitesini doğrudan etkiler. İnsan kaynakları, İslami bankaların müşteri ilişkilerinde ve ürün farklılaştırmalarında önemli bir rol üstlenmektedir

3. İslami Bankaların Finansal ve Yapısal Göstergelerinin Ülkeler Bazında Karşılaştırması

Bu çalışma, Türkiye, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan, Pakistan, Ürdün, Kuveyt ve Malezya'daki İslami bankaların 2014–2023 dönemindeki finansal performans ve yapısal göstergelerini karşılaştırmaktadır. Analiz edilen göstergeler arasında kârlılık (ROA, ROE), sermaye yeterliliği (CAR), maliyet etkinliği (C/I), likidite (LAR), takipteki finansman (NNPF/C), döviz pozisyonu (NFEOP/C), sukuk varlıkları (VSHV/C) ve yapısal göstergeler (banka sayısı, şube, ATM ve çalışan) yer almaktadır. Çalışmada kullanılan veriler İslami Finansal Hizmetler Kurulundan (IFSB) elde edilmiştir. IFSB çok sayıda ülke için veriler sağlamasına rağmen 2014-2023 yılları için bu 8 ülkenin verileri karşılaştırma yapılan oranlar ve göstergeler için mevcuttur.

Çalışmada ülkelerde faaliyet gösteren İslami bankaların finansal ve yapısal göstergeleri ilk olarak ayrı ayrı sunulacak, devamında on yıllık ortalama göstergelerin karşılaştırmaları yapılacaktır.

3.1. Türkiye İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Türkiye’de İslami bankacılık katılım bankacılığı olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’de Katılım bankacılığı, son yıllarda hem finansal hem de yapısal açıdan gelişim göstermektedir. Bu bankalar bireysel ve kurumsal müşteriler nezdinde artan bir ilgi görmektedir. Banka sayısının ve şube ağının genişlemesi, çalışan ve ATM sayılarındaki artışla desteklenmiş, böylece sektörel erişim daha kapsayıcı hale gelmiştir. Aşağıdaki tabloda Türkiye’de faaliyet gösteren İslami bankaların yıllara göre finansal ve yapısal göstergelerdeki durumu sunulmuştur.

Tablo 1. Türkiye İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Yıllar	ROA	ROE	CAR	C/I	LAR	NNPF /C	NFEOP /C	VSHV /C	NIB	NDBO	NATMs	NE
2014	1,00	10,80	14,60	53,50	49,00	11,70	0,20	54,10	4	986	2026	16280
2015	1,07	9,90	15,00	53,70	48,70	12,80	0,60	54,80	5	1076	2137	16554
2016	0,90	9,80	16,20	49,10	53,00	11,10	0,70	59,30	5	956	1523	14465
2017	1,30	16,00	17,00	46,10	43,80	7,40	0,70	68,10	5	1029	1688	15029
2018	1,60	20,10	16,50	38,60	53,80	7,20	-0,30	57,90	5	1120	1922	15654
2019	1,30	15,30	18,10	38,60	53,60	8,40	0,20	114,50	6	1176	2166	16040
2020	1,30	16,10	17,80	36,80	49,40	5,60	0,20	209,40	6	1250	2293	16848
2021	1,20	16,10	18,80	34,30	62,20	3,20	-0,20	207,80	6	1307	2344	17147
2022	4,00	56,30	20,50	21,80	59,30	0,80	0,20	198,10	6	1375	2360	17868
2023	4,30	54,40	21,20	29,10	57,30	0,00	0,00	194,70	9	1454	2518	19728

Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının kârlılık göstergeleri ROA ve ROE 2022 ve 2023 yıllarında dikkat çekici bir şekilde yükselmiştir. ROA 2014–2021 dönemi boyunca %1 ile 1,6 arasında sınırlı bir seyir izlerken, 2022’de yüzde 4 seviyesine, 2023’te ise %4,3 seviyesine ulaşmıştır. Yine ROE aynı dönemde %9–20 bandında hareket ederken, 2022 yılında %56,3 gibi oldukça yüksek bir düzeye yükselmiştir. 2023’te de bu seviyeyi korumuştur. Bu oranlar Türkiye’deki katılım bankalarının öz kaynak verimliliğinde ve karlılıkta bir ivme kazandığını göstermektedir. O dönemde Türkiye’de uygulanan para politikalarının etkisinin yüksek olduğu söylenebilir.

Türkiye’deki bankaların sermaye yeterliliği değerlendirildiğinde, sermaye yeterlilik oranlarının yıllar itibarıyla artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Seçilen dönem itibarıyla başlangıçta %14 civarında olan CAR, 2023 itibarıyla %21 civarına yükselmiştir. Bu Türkiye’deki katılım bankalarının finansal açıdan sağlam bir konuma geldiği ve aynı zamanda risklere karşı duyarlılıklarını güçlendirdiği anlamına gelmektedir.

Verimliliği gösteren Maliyet/Gelir oranı diğer oranlardaki gibi bir gelişim göstermektedir. 2014 yılında maliyetin gelire oranı %53 civarında iken 2022 yılında bu oran %21’e kadar düşmüştür. Oranın düşüş göstermesi bankaların etkin bir maliyet yönetimi gerçekleştirdikleri ve operasyonel verimliliklerini arttırdığı anlamına gelmektedir. Likit varlıkların oranında ise yine aynı dönemlerde her ne kadar dalgalı seyir izlese de ortalama %50 civarında olduğu görülmektedir. Bu oran bankaların kısa vadeli yükümlülüklerini karşılamada istikrarlı bir likidite pozisyonu koruduklarını göstermektedir.

Risk göstergeleri açısından bakıldığında, takipteki kredilerin sermayeye oranını ifade eden NNPF/C oranının yıllar içinde belirgin biçimde azaldığı gözlemlenmektedir. 2014'te %11,7 seviyesinde olan bu oran, 2023'te sıfıra gerilemiştir. Bu durum, bankaların kredi risklerini etkin biçimde yönettiklerini ve sorunlu kredi portföylerini büyük ölçüde temizlediklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, 2014–2023 dönemi itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının net döviz pozisyonunun sermayeye oranı -0,30 ile +0,70 arasında dalgalanmıştır. 2015–2017 yıllarında söz konusu oranın yasal sınır olan %20'nin oldukça üzerinde gerçekleşmesi, bankaların bu dönemde kur riskine karşı yüksek düzeyde kırılganlık taşıdığını göstermektedir. 2018 ve 2021 yıllarında oranın negatif değerlere dönmesi, bankaların döviz yükümlülüklerinden daha fazla varlık bulundurarak fazla pozisyon taşıdıklarını ortaya koymaktadır. 2019, 2020 ve 2022 yıllarında oran sınır düzeyinde seyretmiş, 2023 yılında ise sıfırlanarak bankaların döviz varlık ve yükümlülüklerini dengelediğini göstermiştir. Bu bulgular, katılım bankalarının 2018 sonrası dönemde daha ihtiyatlı bir risk yönetimi stratejisi benimsediklerini ve kur dalgalanmalarına karşı daha dengeli bir pozisyon oluşturdıklarını ortaya koymaktadır.

Yapısal göstergeler incelendiğinde, sektörün kurumsal ve fiziksel altyapısında istikrarlı bir büyüme eğilimi olduğu görülmektedir. 2014 yılında faaliyet gösteren İslami banka sayısı dört iken, bu rakam 2023 itibarıyla dokuza yükselmiştir. Benzer şekilde, şube sayısı 986'dan 1454'e, ATM sayısı 2026'dan 2518'e, çalışan sayısı ise 16.280'den 19.728'e çıkmıştır. Bu veriler, İslami bankaların yalnızca finansal performans bakımından değil, aynı zamanda sektörel yaygınlık ve istihdam açısından da güçlü bir büyüme gösterdiğini ortaya koymaktadır.

3.2. Endonezya İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Endonezya'da İslami bankacılık çalışmaları 1991 yılında başlamış olup ilerleyen yıllarda dikkat çekici bir noktaya ulaşmıştır (Gedikli ve Erdoğan, 2018: 162). Aşağıda Endonezya'da faaliyet gösteren İslami bankaların finansal ve yapısal göstergeleri sunulmuştur.

Tablo 2. Endonezya İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Yıllar	ROA	ROE	CAR	C/I	LAR	NNPF /C	NFEOP /C	VSHV /C	NIB	NDBO	NATMs	NE
2014	0,90	10,10	15,70	89,80	12,60	24,00	3,40	44,00	12	447	3350	41393
2015	0,60	6,30	14,70	94,60	14,20	24,10	3,60	50,80	12	450	3571	51413
2016	0,80	7,50	15,40	94,10	12,50	20,00	1,20	64,80	13	473	3127	51110
2017	1,10	10,60	16,80	89,30	12,30	17,20	2,20	76,10	13	471	2585	51068
2018	1,50	13,00	20,10	84,80	10,40	12,20	1,50	100,60	14	478	2791	49516
2019	1,80	15,10	20,10	79,80	10,30	11,20	1,40	106,50	14	480	2827	49654
2020	1,50	13,60	20,90	79,50	14,40	9,60	0,30	103,10	14	488	2800	49978
2021	2,00	16,20	24,80	78,10	11,20	6,40	0,10	132,60	12	500	3879	50708
2022	2,60	20,90	24,00	74,60	8,00	3,50	0,30	149,90	13	392	4397	50708
2023	2,70	19,40	25,40	67,10	9,30	3,10	0,50	134,70	13	393	4450	50708

Karlılık açısından incelendiğinde hem ROA hem de ROE ciddi bir artış göstermiştir. ROA yaklaşık üç kat artarken ROE ise iki kat artmıştır. Endonezya'daki İslami bankalar Sermaye yeterliliğinde ise iyi bir artış göstermiştir. 2014'te %15,70 olan CAR, 2023'te ise %25,40'a ulaşmıştır. Bu oran, bankaların risk yönetimi ve sermaye gücü hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Maliyet/Gelir açısından ise her ne kadar iyileşme görünüyorsa da bankaların gelir içerisindeki maliyet oranları oldukça yüksektir. 2014 yılında yaklaşık %90 olan C/I 2023 yılında %67 civarına inmiştir. Bu düşüş bankaların operasyonel etkinlik ve maliyet yönetiminde iyileştirme gösterdiği anlamına gelmektedir. Endonezya İslami bankalarının net sorunlu finansmanların sermayeye oranı, 2014'te %24 gibi oldukça yüksek bir düzeyden 2023'te %3,1'e gerilemiştir. Bu gelişme, kredi portföyünde iyileşmeye ve risk yönetiminde başarıya işaret etmektedir. Benzer şekilde, net döviz açık pozisyonu 2014'te %3,4 iken 2023'te %0,5'e düşmüş, böylece kur riskinin etkin biçimde yönetildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, sukuk yatırımlarının sermayeye oranı 2014'te %44,0 seviyesinden 2022'de %149,9'a kadar yükselmiş, 2023'te ise %134,7 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu artış, İslami bankaların faizsiz sermaye piyasalarına entegrasyonunu ve sukuk piyasasının bankacılık sektörü için giderek daha önemli bir finansal araç haline geldiğini göstermektedir.

Endonezya'da faaliyet gösteren İslami bankaların yapısal göstergeleri incelendiğinde, İslami banka sayısı 2014 yılında 12, 2023 yılında ise 13'tür. 2018'de banka sayısı 14'e çıkmasına rağmen 2021'de 12'ye düşmüştür. Şube sayısı ise 447'den 393'e düşmüştür. Bu azalış, bankaların fiziksel şube ağını küçültürken aynı zamanda dijitalleşme stratejileriyle hizmet kanallarını

çeşitlendirdiklerini düşündürmektedir. Buna karşılık, ATM sayısı 2014'te 3.350'den 2023'te 4.450'ye çıkarak müşteri erişiminin genişletildiğini göstermektedir. Ayrıca, çalışan sayısı 2014'te 41.393 iken 2023'te 50.708'e yükselmiştir; bu da sektörün insan kaynağı kapasitesini büyütme devam ettiğini ortaya koymaktadır.

3.3. Birleşik Arap Emirlikleri İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

2014–2023 dönemine ilişkin veriler, BAE'de faaliyet gösteren İslami bankaların finansal performansında dalgalı fakat uzun vadede olumlu eğilimlerin olduğunu göstermektedir. Veriler aşağıdaki tabloda detaylı olarak sunulmuştur.

Tablo 3. BAE İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Yıllar	ROA	ROE	CAR	C/I	LAR	NNPF /C	NFEOP /C	VSHV /C	NIB	NDBO	NATMs	NE
2014	1,50	13,30	16,30	49,90	16,30	9,60	21,20	48,20	8	302	1677	8509
2015	1,60	13,90	15,90	49,10	13,90	10,30	26,70	55,20	8	307	1815	9318
2016	1,40	11,50	16,40	51,50	13,90	7,50	32,70	58,00	8	305	1864	8366
2017	1,60	12,40	16,70	51,30	15,00	8,50	19,20	60,40	8	293	1860	8419
2018	1,70	13,30	17,00	52,90	16,00	8,10	24,60	63,20	8	285	1855	8859
2019	1,30	9,30	17,90	53,90	15,70	8,40	16,60	64,70	10	272	1824	8341
2020	1,00	7,40	18,40	50,30	15,20	13,50	13,30	61,10	10	232	1546	7168
2021	1,30	9,90	18,30	45,70	16,10	16,00	17,10	65,00	10	212	1570	7060
2022	1,80	13,10	18,10	44,90	13,50	14,80	39,30	77,60	8	210	1584	7648
2023	2,10	15,70	18,20	53,40	15,20	13,80	48,40	96,60	8	208	1580	7931

Birleşik Arap Emirlikleri İslami Bankalarının karlılık oranları yıllar içerisinde dalgalanmalar gösterse de 2014 yılından 2023 yılına kadar çok fazla artış göstermemiştir. Daha çok stabil kalmıştır. ROA 2014 yılında %1,5 seviyesindeyken 2023'te %2,1'e yükselmiş, ROE ise aynı dönemde %13,3'ten %15,7'ye çıkmıştır. Özellikle 2020 yılında ROE'nin %7,4 ile en düşük seviyesine gerilemesi, Covid-19 etkisinin olduğu düşünülebilir. Bu düşüklüğün nedenini belirlemek için daha detaylı çalışmalara ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, 2021 sonrası toparlanma, bankaların kriz sonrası yeniden kârlı bir büyüme patikasına girdiğini göstermektedir.

Sermaye yeterliliği oranı (CAR), %15,9–18,4 bandında istikrarlı bir seyir izlemiş ve tüm dönem boyunca uluslararası düzenleyici standartların üzerinde gerçekleşmiştir. Bu durum, BAE İslami bankalarının güçlü bir

sermaye yapısına sahip olduğunu ve riskleri karşılayacak sağlam tamponlar oluşturduğunu göstermektedir.

Gelirlerin içindeki maliyetlerin oranı (C/I) belirli bir ortalama etrafında hareket etmiştir. Tüm dönem boyunca yaklaşık olarak maliyetler gelirlerin yarısını oluşturmaktadır. 2014'te %49,9 iken 2021'de %45,7'ye kadar gerilemiş, 2023'te ise %53,4'e yükselmiştir. Bu gelişim, bankaların pandemi döneminde operasyonel maliyetlerini etkin biçimde kontrol ettiklerini ancak son yıllarda yeniden artan maliyet baskısıyla karşı karşıya kaldıklarını işaret etmektedir. BAE İslami bankalarının 2014-2023 yılları arasında sahip oldukları likit varlıkları hep benzer düzeyde kalmıştır. LAR dönem boyunca %13,5–16,3 aralığında seyretmiş ve istikrarlı bir likidite yönetimine işaret etmiştir. Bankaların yeterli likit varlık tutarak hem kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama kapasitelerini korudukları hem de makroekonomik dalgalanmalara karşı dayanıklılık gösterdikleri görülmektedir.

Net sorunlu finansmanların sermayeye oranı, 2014'te %9,6 iken 2021'de %16'ya yükselmiş, 2023'te %13,8 seviyesine gerilemiştir. Bu artış, özellikle 2020–2021 döneminde pandemi koşullarında finansman geri ödemelerinde yaşanan sıkıntıları yansıtmaktadır. Bununla birlikte, 2022 ve 2023'te yaşanan düşüş, bankaların kredi riskini azaltmaya yönelik politikalarının sonuç verdiğini göstermektedir. Net döviz açık pozisyonu ise 2014'te %21,2 seviyesinden 2023'te %48,4'e yükselmiştir. Bu artış, BAE İslami bankalarının döviz pozisyonlarında daha yüksek risk üstlendiklerini ve uluslararası finansal işlemlerde artan bir açıklık sergilediklerini göstermektedir.

BAE İslami bankalarını sukuk yatırımları da verilen dönem içerisinde %100'e yakın bir artış göstermiştir. Sukuk yatırımlarının sermayeye oranı 2014'te %48,2 iken 2023'te %96,6'ya yükselmiştir. Bu durum, İslami bankaların sermaye tahsisini giderek daha fazla faizsiz menkul kıymetlere yönlendirdiğini ve sukuk piyasalarının BAE'de önemli bir finansman aracı haline geldiğini ortaya koymaktadır. Yapısal göstergeler incelendiğinde ise genel bir azalış söz konusudur. Sadece banka sayısı artış gösterip tekrardan düşmüştür. Bu düşüşler, dijitalleşme, şube konsolidasyonu ve maliyet etkinliği stratejilerinin sektörde giderek ön plana çıktığını göstermektedir.

3.4. Suudi Arabistan İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Suudi Arabistan İslami bankacılığa geniş bir faaliyet tanıyan ülkelerden birisidir. Ülkede şeriata bir yönetimin varlığı bankacılığın bu alanda da gelişmesine teşvik etmiştir. Ülkeye ait İslami bankaların finansal ve yapısal göstergeleri aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. Suudi Arabistan İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Yıllar	ROA	ROE	CAR	C/I	LAR	NNPF /C	NFEOP /C	VSHV /C	NIB	NDBO	NATMs	NE
2014	2,00	13,80	19,80	53,70	27,54	-4,00	-	19,80	4	745	6483	18471
2015	2,00	14,30	19,60	51,60	25,50	-4,60	8,60	17,40	4	776	6812	19980
2016	2,10	13,80	20,00	52,30	25,40	-4,60	2,20	22,10	4	807	7332	21112
2017	2,20	14,60	21,30	50,00	26,50	-5,30	4,60	33,50	4	830	7729	20460
2018	2,50	16,50	21,30	47,30	25,90	-8,60	5,60	56,40	4	831	7972	18968
2019	2,60	18,20	20,50	47,90	33,00	-7,20	6,20	67,60	4	827	8320	17765
2020	2,10	15,90	19,50	54,10	32,10	-6,60	8,70	73,70	4	831	8358	17447
2021	2,46	20,60	18,50	41,60	27,80	-7,80	4,40	86,30	4	808	8074	18476
2022	2,37	22,20	20,00	40,90	26,80	-6,20	2,80	91,00	4	807	7854	18444
2023	2,18	16,80	20,00	39,60	24,90	-4,70	2,90	97,70	4	800	7636	18396

Suudi Arabistan’da faaliyet gösteren İslami bankaların karlılık oranları yüksek olup istikrarlı yapısını korumuşlardır. Hem ROA hem de ROE başlangıca göre devam eden yıllarda artış göstermiş olsa da periyodun sonuna doğru başlangıç seviyesine dönmüştür. Bu gelişme, bankaların hem aktif kullanımı hem de öz kaynak kârlılığı açısından güçlü fakat son yıllarda daha temkinli bir büyüme stratejisine yöneldiğini göstermektedir.

Sermaye yeterliliği açısından uluslararası standart olan Basel Kriterlerinin üzerinde bir CAR’a sahiptir. Bankaların likit varlıkları dönem boyunca %25–54 aralığında değişmiş, özellikle 2019–2020’de yükselerek bankaların likidite tamponlarını artırdığını göstermiştir. Başlangıçta %53 olan maliyetin gelir içindeki oranı 2020 yılında %54’e çıkmış olsa da genel olarak bir düşme eğilimi göstermiştir. Net takipteki finansmanın sermayeye oranı negatif değerlerde seyretmiştir. NFEOP/C ise oldukça düşük ve istikrarlı seyretmiş, bu da bankaların kur riski taşımadığını veya çok sınırlı seviyede taşıdığını ortaya koymaktadır. VSHV/C oranı ise artış eğilimindedir; 2014’te %19,80 iken 2023’te %97,70’e ulaşmıştır. Bu artış, sukuk piyasasının İslami bankalar için stratejik bir yatırım alanı haline geldiğini göstermektedir.

Ülkede toplam 4 adet İslami banka olup, bu bankalara ait şube ve ATM sayıları ile çalışan sayıları yıllar itibarıyla yukarıdaki tabloda sunulmuştur.

3.5. Pakistan İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Pakistan, İslami bankacılığı hem devlet düzeyinde hem de ticari olarak benimsemiş öncü ülkelerden biridir. Ülkede İslami bankacılık, 2000’li yıllardan itibaren Merkez Bankası’nın yoğun teşviki ve düzenlemeleriyle

hızla büyümüştür. Pakistan İslami Bankalarının hem finansal hem de yapısal göstergeleri aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5. Pakistan İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Yıllar	ROA	ROE	CAR	C/I	LAR	NNPF /C	NFEOP /C	VSHV /C	NIB	NDBO	NATMs	NE
2014	1,20	18,30	14,60	71,70	35,50	5,10	-	365,30	5	1017	-	12908
2015	1,00	15,30	14,90	73,70	29,90	3,00	-	268,30	6	1314	-	15379
2016	1,00	15,60	13,90	79,60	34,30	4,00	-	361,30	5	1382	-	16492
2017	1,00	15,40	13,50	74,80	22,70	7,20	-	224,90	5	1395	1327	16841
2018	1,10	18,70	13,50	68,90	19,50	5,20	-	194,40	5	1557	1492	17939
2019	1,90	33,60	15,30	56,60	20,40	3,20	2,60	253,10	5	1706	1613	20251
2020	2,50	41,00	17,80	48,20	22,60	2,80	0,60	285,40	5	1768	1803	20850
2021	2,10	38,30	16,70	51,10	27,80	1,70	0,40	393,50	5	1828	1900	23155
2022	2,70	53,30	17,00	45,80	42,80	-1,20	-0,80	683,20	5	1935	2028	27257
2023	4,40	79,00	19,80	37,60	46,90	-2,20	-0,10	654,70	6	2795	2945	36278

2015 yılında 6 olup sonra tekrar 5'e düşen Pakistan'da faaliyet gösteren İslami bankalar 2023 yılında tekrar 6 olmuştur. Bu bankaların karlılık oranları olan hem ROA hem de ROE 2014-2023 yılları arası yaklaşık dört kat artmış ve olağanüstü bir performans göstermişlerdir. Pakistan İslami bankalarının sermaye yeterlilik oranları Basel Kriterinde ifade edilen minimum %8'in üzerinde olup yıllar itibariyle de yükseliş göstermiştir. Ayrıca bankaların iyi bir performans gösterdikleri diğer bir alan ise maliyetleridir. 2014 yılında gelir içerisindeki maliyetin oran yaklaşık %72 iken 2023 yılında %37'lere kadar düşmüştür. Bankaların likit varlıklarının oranı bazı yıllarda %20'lere kadar düşmüş olsa da 2022-23 yıllarında %40'ların üzerinde seyretmiştir. Hem takipteki alacakların sermayeye oranı hem de net döviz açık pozisyonunun sermayeye oranı ciddi bir düşüş göstermiş ve bu açıdan da iyi performans göstermişlerdir.

Pakistan İslami bankalarının NFEOP/C oranlarının 2014-2018, ATM sayılarının ise 2014-2016 yılları arası bilgileri mevcut değildir. Dikkat çekici bir diğer unsur bu bankaların ellerinde tutmuş oldukları sukuk miktarlarıdır. 2023 yılına geldiklerinde sukuk yatırımlarının sermayeye oranı 6 kattan fazladır. Bu artış, sukuk piyasasının Pakistan İslami bankaları için stratejik bir yatırım alanı haline geldiğini göstermektedir.

Pakistan'da faaliyet gösteren İslami bankaların sayısı, bankalara ait şube, ATM ve çalışan sayıları tabloda sunulmuştur. Bankaların özellikle güçlü

bir istihdam sağladıkları net olarak görülmektedir. Sayılarının artması bu istihdamı daha da artıracaktır.

3.6. Ürdün İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

12 milyona yaklaşan nüfusuyla Ürdün son 10 yılda yıllık yaklaşık %2,5 büyüme göstermektedir. Ekonomik büyümede en büyük katkı sağlayan sektörlerinden biri de finans sektörüdür. Ürdün'deki İslami bankacılık, ülkenin geleneksel finans sektörü içerisinde geleneksel bankacılığa göre payı küçük olsa da istikrarlı büyüyen bir pazar payına sahiptir. Aşağıda Ürdün'de faaliyet gösteren bankaların finansal ve yapısal göstergeleri sunulmuştur.

Tablo 6. Ürdün İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Yıllar	ROA	ROE	CAR	C/I	LAR	NNPF /C	NFEOP /C	VSHV /C	NIB	NDBO	NATMs	NE
2014	1,50	15,40	22,20	54,70	37,70	8,10	8,10	4,00	4	147	254	3389
2015	1,60	17,30	22,90	51,80	37,70	5,50	4,20	6,00	4	161	287	3662
2016	1,80	19,60	22,00	49,80	35,80	5,10	3,70	17,40	4	169	343	3840
2017	1,80	19,20	21,80	49,70	35,50	5,60	6,00	37,00	4	174	378	4088
2018	1,80	18,20	22,80	51,10	35,50	6,30	5,20	41,60	4	193	418	4294
2019	1,90	19,10	22,40	50,10	35,60	6,00	7,00	50,70	4	199	479	4341
2020	1,70	17,90	22,80	50,70	35,60	5,50	5,30	46,30	4	201	499	4363
2021	1,70	18,30	22,40	46,50	37,60	4,00	9,00	45,30	4	204	524	4459
2022	1,70	18,70	20,90	45,20	36,40	3,80	7,80	71,50	4	210	554	4542
2023	1,50	16,90	19,90	49,20	35,40	5,00	8,90	104,10	4	210	556	4721

Ürdün İslami bankalarının finansal ve yapısal göstergelerinin çoğu belirtilen süreler içerisinde istikrarlı yapılarını korumuşlardır. Karlılık oranlarından ROA 1,5 ile 1,9 arasında, ROE ise 15,4 ile 19,20 arasında hareket etmişlerdir. Bu oranlar sektör ortalamasına göre makul kabul edilebilir ama yine de idealin altındadır. Sermaye yeterlilik oranı açısından IFSB'den elde edilen verilerde Ürdün'ün Basel standartlarına göre Sermaye Yeterlilik Oranı sunulmamaktadır. Yıllara göre Sermaye Yeterlilik Oranları IFSB'nin formülüne göre sunulmuştur. Buna göre CAR tüm dönem boyunca %20 civarında dalgalanmış olup standartların üzerinde seyretmiştir. Gelir içerisinde maliyetin oranı ise %50'nin altında ve üstünde dalgalanmıştır. LAR oldukça istikrarlı seyretmiştir. Bu, bankaların nakit ve benzeri likit varlıklarını her zaman yeterli seviyede tuttuğunu, dolayısıyla kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama kabiliyetlerinin iyi yönetildiğini gösterir.

NNPF/C 2014'te %8.10 olan bu risk göstergesi, 2022'ye kadar istikrarlı bir şekilde düşerek %3.80'e kadar inmiş, 2023'te ise hafif bir artışla %5 olmuştur. Genel eğilim, kredi kalitesinde ve risk yönetiminde 2022'ye kadar önemli bir iyileşme olduğu yönündedir. 2023'teki hafif artış ise izlenmesi gereken bir gelişmedir. NFEOP/C oranı yıldan yıla oldukça dalgalanmaktadır. Bankaların döviz cinsinden aldıkları riskin ve dolayısıyla döviz kuru oynaklığına karşı hassasiyetlerinin değişken olduğunu gösterir. 2021'deki %9.00'lük zirve, o yıl için döviz riskinin nispeten yüksek olduğuna işaret eder. Diğer dikkat çekici bir oran ise sukuk varlıkların sermayeye oranıdır. Başlangıçta sadece %4 olan bu oran 2023 yılında geldiğinde %104'lük bir orana yükselmiştir. Tüm yıllar için 4 olan İslami bankaların şube, ATM ve çalışan sayıları da yıllar itibariyle istikrar göstermiştir.

3.7. Kuveyt İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Kuveyt İslami bankacılığın küresel anlamda öncülerinden biridir. Daha önce yukarıda da bahsedildiği üzere İslami finans alanında yapılan çalışmaların başında gelen ülkelerden birisidir. Ülkenin güçlü finansal yapısı Müslüman nüfusun talebiyle birleşince çeşitli İslami finans uygulamaları yürürlüğe girmektedir. İslami bankacılığın son on yıldaki göstergeleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7. Kuveyt İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Yıllar	ROA	ROE	CAR	C/I	LAR	NNPF /C	NFEOP /C	VSHV /C	NIB	NDBO	NATMs	NE
2014	1,20	9,80	18,30	42,30	34,20	14,00	2,50	32,50	6	164	479	-
2015	1,20	9,90	16,90	37,30	33,50	12,20	2,90	37,60	6	171	517	-
2016	1,10	9,30	18,00	34,70	31,70	9,30	1,70	43,30	6	179	524	-
2017	1,30	11,50	18,40	30,50	30,40	9,10	2,80	52,80	6	176	595	-
2018	1,50	13,30	17,70	27,60	29,90	8,30	1,70	59,80	6	179	679	-
2019	1,50	13,70	17,80	25,60	30,90	6,40	1,50	74,60	6	181	749	-
2020	0,80	8,00	16,90	27,80	31,50	8,50	0,40	99,90	6	180	841	-
2021	0,70	7,50	18,10	40,60	19,40	8,00	1,50	87,80	6	182	879	-
2022	0,90	8,90	17,90	39,40	17,00	7,50	1,20	96,70	6	179	1152	-
2023	1,20	9,10	17,60	39,00	14,50	9,00	1,00	127,40	6	182	1151	6914

Kuveyt İslami bankacılık sektörünün 2014-2023 dönemine ait finansal ve yapısal göstergeleri, sektörün döngüsel bir performans sergilediğini ancak temelde güçlü bir operasyonel verimlilik ve derin bir piyasa entegrasyonu sergilediğini ortaya koymaktadır. Karlılık göstergeleri olan ROA ve ROE, 2018-2019 döneminde sırasıyla %1,5 ve %13,7 seviyeleriyle zirve yapmış,

akabinde 2020’de küresel pandeminin de etkisiyle belirgin bir düşüş yaşamıştır. 2023 itibarıyla ROA’nın toparlanarak %1,2’ye ulaşması, sektörün kriz sonrası iyileşme sürecine işaret etmekle birlikte, ROE’nin pandemi öncesi seviyelerin altında kalması, özkaynak kârlılığındaki toparlanmanın daha yavaş olduğunu göstermektedir. En dikkat çekici oranlardan birisi maliyetin gelirlere oranıdır. 2019’da %25,6’ya kadar inen bu oran, pandemi döneminde geçici olarak bozulsa da, 2023’te %39’a gerilemiş ve Kuveyt İslami bankalarının operasyonel verimlilikteki üstünlüğünü teyit etmiştir.

CAR’ın tüm dönem boyunca %17-18,5 bandında istikrarlı bir seyir izlemesi, sermayenin yeterliliği konusunda olumlu bir tablo çizmektedir. Riskle ilgili diğer bir oran olan Net Takipteki Kredilerin Sermayeye Oranı 2014’teki yüksek seviyelerden 2022’de %7,5’e kadar düşmüştür. Likit varlık oranında da bir düşüş eğilim görülmektedir. Bu düşüş iki şekilde yorumlanabilir. Ya bankaların likit varlıklarını daha verimli kullanmaya yöneldiği ya da daha riskli alanlara kaydığı şeklinde yorumlanabilir. Tutulan sukuk miktarının sermayeye oranı ise 2014’te %32,5 iken 2023’te %127,4’e yükselmiştir. Kuveyt İslami bankalarının bilanço büyüklüğünün ötesinde, sermaye piyasalarına derinlemesine entegre olduğunu ve sukuk enstrümanını fon yönetimi ve yatırım stratejisinin merkezine koyduğunu göstermektedir.

İslami banka sayısının tüm yıllar boyunca 6 olmasına rağmen, ATM sayısı gibi dijital erişim noktalarında kayda değer bir artış olduğunu ortaya koymakta ve sektörün fiziksel genişlemeden ziyade dijitalleşme ve derinleşme stratejisi izlediğine işaret etmektedir. Şube sayısı 164’ten 182 ye kadar çıkmış fakat 2023 yılına kadar çalışan sayılarına ait bilgiler kamuoyuna sunulmamıştır.

3.8. Malezya İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Malezya, İslami finans alanında en önemli merkezlerden birisidir. Sadece yerel finansman anlamında değil uluslararası alanda da finansman ihtiyaçlarına çözüm bulmaktadır. Bankacılığın yanı sıra İslami sigorta olan tekafül alanında da gelişmiş bir ekosistem sunmaktadır. Özellikle merkez bankalarının bankacılık sistemini düzenleyen yasal çerçevesi, İslami bankacılığın daha da gelişmesine olanak sağlamaktadır.

Tablo 8. Malezya İslami Bankalarının Finansal ve Yapısal Göstergeleri

Yıllar	ROA	ROE	CAR	C/I	LAR	NNPF /C	NFEOP /C	VSHV /C	NIB	NDBO	NATMs	NE
2014	1,10	16,30	15,10	42,20	3,00	8,20	3,00	189,60	16	2192	-	9402
2015	1,00	14,40	15,20	42,20	9,90	8,70	3,30	172,30	16	2206	-	8922
2016	1,00	14,50	16,20	41,80	16,00	9,10	2,90	151,00	16	2197	-	9117
2017	1,10	15,40	16,50	42,00	16,10	9,20	2,80	164,40	16	2196	-	9296
2018	1,10	15,70	17,10	37,20	18,40	7,00	2,50	172,50	16	2246	-	11064
2019	1,10	16,20	17,30	37,60	19,50	9,30	1,90	191,40	16	2246	-	11209
2020	0,70	9,90	17,90	41,50	18,90	8,20	1,10	195,10	16	2246	-	11288
2021	1,20	16,40	18,10	34,70	20,20	7,70	1,40	204,90	16	2246	-	11231
2022	1,20	17,30	18,10	35,80	19,00	8,70	0,90	205,30	16	2209	-	11835
2023	1,00	13,70	18,20	42,30	18,30	8,90	1,20	205,60	16	2246	-	12758

2014-2023 yılları arasında Malezya’da 16 İslami banka faaliyet göstermiştir. Bu sayı diğer ülkelere kıyasla oldukça yüksektir. Ortalama 2200 olan şube sayısı dönem dönem artıp azalmıştır. ATM sayıları ise açıklanmamıştır. Bu bankaların istihdama olan katkısı da yüksektir. Malezya İslami bankacılığın öncü ülkelerinden birisi olmasına rağmen karlılık oranları diğer ülkelere göre nispeten düşüktür. Sermaye yeterlilik oranı ise uluslararası standartların üzerinde seyretmektedir. 2014 yılında %42 olan maliyetin gelire oranı 2021 yılında %34'lere kadar düşmüş olsa da genel itibariyle %40'lar seviyesindedir. Başlangıçta likit varlıklarının seviyesi düşük olsa da son yıllarda %20'lik seviyelere ulaşmıştır.

Malezya İslami bankalarının takipteki kredilerinin sermayeye oranı genellikle %8'lerdedir. Bu bankaların sağlamış olduğu kredilerin geri ödemesi konusunda kabul edilebilir bir oran olduğu düşünülebilir. Döviz açık pozisyonunun ise düşük olduğu görülmektedir. Bankaların tutmuş oldukları sukuk miktarı genellikle sermayelerinin iki katıdır. Bankaların sukuk yatırımlarına önem verdiğini göstermektedir.

3.9. Ülkeler Bazında İslami Bankaların Finansal Göstergelerinin Karşılaştırılması

Çalışmanın bu bölümünde çalışmaya konu olan sekiz ülkenin finansal göstergelerinin on yıllık ortalamaları karşılaştırılacaktır. Bu süreçte hangi ülkelerin İslami bankalarının daha iyi performans gösterdikleri ifade edilecektir.

Tablo 9. Ülkeler Bazında İslami Bankaların Finansal Göstergeleri

Ülkeler	ROA	ROE	CAR	C/I	LAR	NNPF /C	NFEOP /C	VSHV /C
Türkiye	1,80	22,48	17,57	40,16	53,01	6,82	0,23	121,87
Endonezya	1,55	13,27	19,79	83,17	11,52	13,13	1,45	96,31
BAE	1,53	11,98	17,32	50,29	15,08	11,05	25,91	65,00
Suudi Arabistan	2,25	16,67	20,05	47,90	27,54	-5,96	5,11	56,55
Pakistan	1,89	32,85	15,70	63,38	30,24	2,88	0,54	368,41
Ürdün	1,70	18,06	22,01	49,88	36,28	5,49	5,52	42,39
Kuveyt	1,14	10,10	17,76	34,48	27,30	9,23	1,72	71,24
Malezya	1,05	14,98	16,97	39,73	15,93	8,50	2,10	185,21

Tablo 9 incelendiğinde finansal performans ve risk göstergeleri açısından ülkeler arasında bariz farklılıklar vardır. Finansal performans göstergelerinden ROA'ya göre en karlı İslami bankalar Suudi Arabistan'da faaliyet gösterirken, ROE açısından Pakistan ön plana çıkmaktadır. Türkiye, %1,80 ROA ve %22,48 ROE oranlarıyla istikrarlı bir kârlılık profili sergilemektedir. Karlılık oranlarında en dikkat çekici oranlar İslami finansın öncülerinden olan Kuveyt ve Malezya'ya aittir. Her iki ülke de en düşük ROA ve ROE'ye sahiptir. İki ülkede de İslami bankacılığın gelişmiş olmasına rağmen karlılık oranlarının düşük olma nedenleri araştırılmalıdır.

Sermaye yeterliliği açısından tüm ülkeler Basel Kriterlerinin öngörmüş olduğu minimum sermaye oranına sahiptirler. Yaklaşık tüm ülkeler benzer oranlara sahiptir. Her ne kadar son yıllarda düşme eğilimi gösterse de Maliyet/Gelir oranı açısından Endonezya en kötü performansı göstermektedir. Verimlilik açısından Endonezya bankalarının on yıllık ortalamaya göre yaklaşık %83'ünü maliyetler oluşturmaktadır. Bu konuda operasyonel anlamda en verimli ülke ise yaklaşık %34'lük oranla Kuveyt'tir. Türkiye İslami bankaları ise yaklaşık %40'lık bir oranla üst sıralarda yer almaktadır.

Likit varlık oranı bakımından Suudi Arabistan %97,24 ile en yüksek seviyeye sahipken, Malezya %15,93 ve Pakistan %30,24'lük düşük likidite oranlarıyla dikkat çekmektedir. Bu durum, bu ülkelerdeki İslami bankaların kısa vadeli yükümlülüklerini karşılamada daha kırılgan bir yapıya sahip olabileceğini göstermektedir. Takipteki finansmanların sermayeye oranı en düşük Suudi Arabistan'da gözlemlenmiş olup, bu oran negatif değerle birlikte yüksek karşılık ayırma politikasına işaret etmektedir. Buna karşılık Endonezya ve BAE bu alanda en yüksek risk profiline sahip ülkelerdir. Kur riski göstergesi olan net döviz açık pozisyonunun sermayeye oranı en

düşük Türkiye ve Pakistan gibi ülkelerde bulunurken, BAE bu alanda en yüksek orana sahip ülkedir. Son olarak, sukuk varlıklarının sermayeye oranı, İslami finansın temel enstrümanlarından biri olan sukuka olan bağımlılığı göstermektedir. Bu bağlamda, Pakistan ve Türkiye gibi ülkelerde sukuk portföyünün büyüklüğü dikkat çekerken; BAE ve Ürdün gibi ülkelerde daha sınırlı düzeydedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'deki İslami bankaların kârlılık, operasyonel verimlilik ve kur riski yönetimi açısından güçlü bir profil sergilediği; Suudi Arabistan'ın likidite ve sermaye yeterliliği yönünden sağlam bir yapıya sahip olduğu; Pakistan'ın ise yüksek kârlılık düzeyine rağmen likidite ve maliyet yapısı açısından daha kırılgan bir görünüme sahip olduğu söylenebilir. Bu göstergeler, İslami bankacılık sektörünün ülke bazında farklı risk ve performans profilleri taşıdığını ortaya koymaktadır.

Sonuç

2014–2023 dönemini kapsayan karşılaştırmalı analiz, İslami bankacılığın incelenen sekiz ülkede farklı kurumsal yapılara ve performans göstergelerine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, İslami bankaların ortak ilkelere dayalı bir çerçevede faaliyet göstermelerine rağmen, ülke bazında regülasyon farklılıkları, makroekonomik koşullar ve piyasa dinamikleri nedeniyle farklı finansal profiller sergilediklerini göstermektedir.

Kârlılık açısından Suudi Arabistan ve Pakistan öne çıkarken, Türkiye son yıllarda dikkat çekici bir ivme kazanmıştır. Buna karşılık, İslami finansın öncü merkezlerinden biri olan Malezya ve Kuveyt'te görece düşük kârlılık oranları dikkat çekmektedir. Sermaye yeterliliği açısından tüm ülkeler uluslararası standartların üzerinde seyretmiş, bu da sektörün finansal sağlamlığını teyit etmiştir. Verimlilik göstergeleri bakımından Kuveyt ve Türkiye olumlu bir tablo sunarken, Endonezya yüksek maliyet yapısı nedeniyle daha zayıf bir performans sergilemiştir.

Risk yönetimi bağlamında, Suudi Arabistan düşük takipteki finansman oranlarıyla güçlü bir konumdayken, BAE ve Endonezya daha yüksek risk profilleriyle öne çıkmaktadır. Ayrıca, sukuk portföylerinin büyüklüğü özellikle Pakistan, Türkiye ve Malezya'da İslami sermaye piyasalarının bankacılık sektörü için stratejik bir önem kazandığını göstermektedir. Yapısal göstergeler açısından bakıldığında, Türkiye ve Pakistan'da banka sayısı ve istihdam artışı dikkat çekici olup, Endonezya ve BAE gibi ülkelerde ise dijitalleşmeye paralel olarak şube sayılarında azalma gözlemlenmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, İslami bankacılık sektörü incelenen dönemde yalnızca finansal performans bakımından değil, aynı zamanda

kurumsal kapasite, kapsayıcılık ve piyasa çeşitliliği açısından da önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu bulgular, İslami bankacılığın küresel finansal sistemde alternatif bir model olmanın ötesine geçerek, bölgesel kalkınma, finansal istikrar ve sürdürülebilir büyüme hedefleri açısından stratejik bir aktör haline geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla, İslami bankaların gelecekteki başarısı, yalnızca şeriata uyumlu finansal ürünler geliştirmelerine değil, aynı zamanda risk yönetimi, dijitalleşme ve kapsayıcı finans politikalarını güçlendirmelerine bağlı olacaktır.

Kaynakça

- Alnajjar, A., & Othman, A. H. A. (2021). The impact of capital adequacy ratio (CAR) on Islamic banks' performance in selected MENA countries. *International Journal of Business Ethics and Governance (IJBEG)*, 116-133.
- Athanasoglou, P. P., Brissimis, S. N., & Delis, M. D. (2008). Bank-specific, industry-specific and macroeconomic determinants of bank profitability. *Journal of international financial Markets, Institutions and Money*, 18(2), 121-136.
- Effendi, J., Thiarany, U., & Nursyamsiah, T. (2017). Factors Influencing Non-Performing Financing (NPF) at Sharia Banking. *Walisongo: Jurnal Penelitian Sosial Keagamaan*, 25(1).
- Gedikli, A., & Erdoğan, S. (2018). Endonezya'da İslami Bankacılık ve İslami Finans Uygulamaları. *Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 13(2).
- Hanif, M. (2014). Differences and similarities in Islamic and conventional banking. *International Journal of Business and Social Sciences*, 2(2).
- IFSB. (2024). Islamic Financial Services Industry Stability Report. <https://www.ifsb.org/publication-document/islamic-financial-services-industry-stability-report-2024/> E.T: 28.08.2025
- Jalil, M. A., & Biswas, A. A. (2018). The State of Liquidity Risk Management of Islamic Banks in Bangladesh: A Comparative Study with Conventional Banks. *Journal of Islamic Finance*, 7(2), 043-060.
- Jan, A., Marimuthu, M., bin Mohd, M. P., & Isa, M. (2019). The nexus of sustainability practices and financial performance: From the perspective of Islamic banking. *Journal of Cleaner Production*, 228, 703-717.
- Keffala, M. R. (2021). How using derivative instruments and purposes affects performance of Islamic banks? Evidence from CAMELS approach. *Global Finance Journal*, 50, 100520.
- Kosmidou, K. (2008). The determinants of banks' profits in Greece during the period of EU financial integration. *Managerial finance*, 34(3), 146.
- Le, T. D., Ho, T. H., Nguyen, D. T., & Ngo, T. (2022). *A cross-country analysis on diversification, Sukuk investment, and the performance of Islamic banking systems under the COVID-19 pandemic*. *Heliyon*, 8 (3), e09106.
- Louati, S., & Boujelbene, Y. (2015). Banks' stability-efficiency within dual banking system: a stochastic frontier analysis. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 8(4), 472-490.
- Nurindrasari, D., Triyuwono, I., & Mulawarman, A. D. (2018). Konsep Pengukuran Kinerja Berbasis Kesejahteraan Islam. *Jurnal Akuntansi Multiparadigma*, 9(3), 394-416.

- Rehman, Shakeel and Wani, Ikhlas and Khanam, Mir and Almonifi, Yasser Saleh Ali, A Brief Review of Growth and Development in Islamic Banking (June 14, 2021). Dr. Shakeel ul Rehman, et. al. "A Brief Review of Growth and Development in Islamic Banking." IOSR Journal of Economics and Finance (IOSR-JEF), 12(3), 2021, pp. 15-25., Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3867044> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3867044>
- Rosmanidar, E., Hadi, A. A., & Ahsan, M. (2021). Islamic banking performance measurement: A conceptual review of two decades. *International Journal of Islamic Banking and Finance Research*, 5(1), 16-33.
- Van Schaik, D. (2001). Islamic banking. *The Arab Bank Review*, 3(1), 45-52.